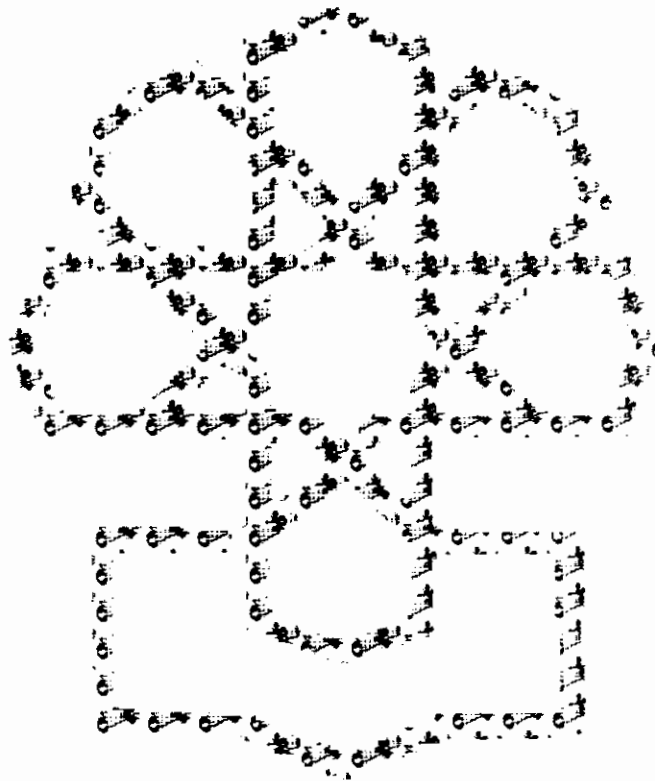

نگاهی به مشکلات کتاب‌خوانی در کشور

معاونت پژوهشی
اردیبهشت ۱۳۷۸

کار: گروه (۱) خدمات پژوهشی

کد گزارش: ۱۳۰۴۵۰۷

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
کتابخانه و واحد اسناد و اطلاع‌رسانی ماری
شماره: ۱۱۳۰۶
تاریخ: ۷۸/۵/۵

بسمه تعالی

نگاهی به مشکلات کتاب‌خوانی در کشور

کد گزارش: ۱۳۰۴۵۰۷

مقدمه

امروز هر اقدامی که به گسترش و تعمیق سطح آگاهی عمومی بینجامد و نیروی تفکر و تحلیل و قدرت درک معارف را در مردم تقویت کند خدمت و حسنه‌ای بزرگ است. کتاب، دروازه‌ایی به سوی جهان گسترده دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. بدین جهت هر اقدامی - همچون برگزاری نمایشگاه کتاب، اعلام هفته کتاب، چاپ و در اختیار گذاشتن کتاب‌ها و آثار برجسته، ترجمه کتاب‌های خوب و خلاصه کردن آثار منتخب - که منجر به گسترش اقبال به کتاب‌خوانی و توسعه فرهنگی گردد، شایان تقدیر و ارج‌گذاری است.

ارتباط با کتاب و دنیای کتاب زیبا و زندگی‌بخش است و قطع این ارتباط، انسان را از مهم‌ترین دستاورد انسانی و از بیشترین معارف الهی و بشری محروم می‌سازد. برای یک ملت، خسارتی بزرگ است که افراد آن با کتاب سر و کار نداشته باشند. ما در حالی که در قرون متمادی بیشترین کتاب را در دنیا تولید کردیم، اما در طول دو سه قرن اخیر، جزو کم نصیب‌ترین ملت‌ها از معارف کتابی و مکتوب بوده‌ایم. متأسفانه در بین مردم ما، کتاب‌خوانی یک عادت و رویه معمول نیست؛ حتی باسوادان درس خوانده و تحصیل کرده ما تنها عده کمی، بخشی از زندگی روزمره خود را به کتاب‌خوانی اختصاص می‌دهند. ولی در بسیاری از کشورهای دنیا که از نظر علمی پیشرفته هستند موضوع متفاوت است.

به‌طور قطع روح کتاب‌خوانی در مردم و انس با معلومات و معارف و پیشرفت علمی کشور در سطوح مختلف، با هم ارتباط دارد. لذا لازم است این روحیه در بین مردم ترویج شود. مردم باید به کتاب‌خوانی عادت کنند و کتاب وارد زندگی بشود.

جایگاه کتاب در فرهنگ اسلامی

اسلام، دین اندیشه و معرفت، دین دانش و معنویت و کتاب است. کلام وحی با کلمه «بخوان» شروع می‌شود و با «الذی علم بالقلم» بر کرامت خداوند اشاره می‌کند و با قسم به قلم، «ن والقلم و ما یسطرون» بر نقش قلم و آنچه نگاشته شده ارجح می‌نهد. لذا اسلام به کتاب و کتاب‌خوانی و نوشتن اهمیت زیادی می‌دهد و پیغمبر اکرم و ائمه اطهار (ع) مردم را به نوشتن و خواندن دعوت می‌کردند. از آنجا که اسلام پرچمدار کتاب‌خوانی بود و دشمنان اسلام نقش کتاب‌خوانی را در پیشرفت علمی و فرهنگی به خوبی دریافته بودند افسانه‌های کتاب‌ستیزی و کتاب‌سوزی را بر سر زبان‌ها انداختند. از یک طرف آثار و کتاب‌های دانشمندان اسلامی موجب نشر دانش در جهان گردید و حتی کتاب‌های اسلامی که در طول جنگ‌های صلیبی از ممالک اسلامی غارت شده بود در تجدید حیات فکری و رنسانس غرب موثر افتاد و از طرف دیگر صاحبان این تمدن و این

آثار متهم به کتاب‌ستیزی شدند.

اسلام پرچمدار دانش بود و این موضوع نه تنها در دوران پیامبر، حتی در زمان خلفای اموی و عباسی که دوران انحطاط اسلامی است استمرار داشته است. زیرا مسئله به مبانی اسلامی برمی‌گردد. اینک ما وارثان نظام گرانبها، فرهنگ پویا و تمدن والای اسلامی اگر بخواهیم آن حکومت و آن تمدن را در کشورمان محقق کنیم باید به کتاب اهمیت بدهیم. چرا که کتاب نقش مؤثری در پیرایش فرهنگ از زاویه زیان‌آور، آرایش فرهنگ با پاکی و خلوص و گسترش فرهنگ در همه سطوح ملت دارد.

کتاب و گفتگوی تمدن‌ها

عصر حاضر، عصر اطلاعات است و اطلاعات در زمینه‌های مختلف علمی، فنی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در حد گسترده‌ای با ابزار نوین و کهن مبادله می‌گردد. دانشمندان و اندیشمندان بانگ‌رَش خود در بسط دانش و معرفت می‌کوشند و مستکبران و سلطه‌جویان در جهت نفوذ به افکار و آرا و پیشبرد اهداف خود تلاش می‌کنند. همان‌گونه که انفجار اطلاعات به دسترسی ملت‌ها به اطلاعات، نیازها و آگاهی‌های لازم انجامیده، به همان صورت در راستای انحراف و سردرگمی انسان‌ها سرمایه‌گذاری شده است. در این شرایط بهترین راه پایداری و دفاع در مقابل یورش بی‌امان جهان‌خواران، اتکا به فرهنگ، آموزش، بینش و دانش است و یکی از مؤثرترین ابزار این میدان کتاب است. امروز از یک سو سامونل هانتینگتون - نظریه پرداز صهیونیست - برای بسیج افکار عمومی جهان علیه اسلام بحث جنگ تمدن‌ها را مطرح می‌کند و خضر اسلام و ملت‌های مسلمان را به رخ‌غریبان می‌کشد و از سوی دیگر رئیس‌جمهور محترم نظریه گفتگوی تمدن‌ها و ارائه منطقی و بینش را مطرح می‌کند.

اکنون که بحث گفتگوی تمدن‌ها به‌طور جدی مطرح شده است لازم است اندیشمندان مسلمان پایه این وادی‌گذارند و با رعایت جوانب منطقی و عقلانی، معارف اسلامی را آن‌گونه که از پیامبر و ائمه اطهار علیهم‌السلام رسیده است برای مردم جهان بازگو نمایند. متأسفانه امروز عده‌ای تصور می‌کنند که اگر اسلام را مطابق خواست و ضوابط مورد قبول تفکر غرب تفسیر نمایند. موجبات رضایت و جذب آنان را فراهم می‌آورند ولی این تصور غلط و ناشی از ضعف و عدم اطمینان به حقانیت مکتب اسلام است. معارف اسلام نشأت گرفته از وحی الهی است و از این جهت زیبا و دلنشین و مطابق فطرت انسان‌های سالم و آزاده است و البته بر نویسندگان عزیز است که با استفاده از هنر خود این ارتباط را به نحو مطلوب برقرار سازند و از فرصت به دست آمده حداکثر استفاده را برای انتقال معارف الهی و همچنین آشنایی با تفکر و تمدن‌های مختلف ببرند. واسطه‌ای که به امکان و سهولت ارتباط، تبادل اندیشه و دانش کمک می‌کند ترجمه است که از یک طرف می‌باید آثار فرهنگی ما به زبان‌های زنده دنیا ترجمه شود و از طرف دیگر آثار مفید دیگران به فارسی ترجمه گردد. شایان ذکر است که در بهره‌گیری از آثار و پژوهش‌های دیگران می‌باید گزینش بهترین‌ها مدنظر قرار گیرد و در صورتی که نتایج فکری اندیشمندان بیگانه در تبیین و تضاد با فرهنگ ملی و مذهبی ماست قبل از نشر توسط صاحب‌نظران و اندیشمندان خودی مورد نقد قرار گیرد. یکی از ایرادهایی که بر روشنفکران غرب باور ما وارد است این است که دستاوردهای فکری مغرب زمین را بدون هیچ‌گونه نقادی ترویج می‌کنند. کانه تنها راه توسعه و تعالی بشر، پیروی از تفکر غربی است که می‌باید ترجمه آن

الگوی توسعه فکری و فرهنگی جامعه قرار گیرد. در این شرایط لازم است عده‌ای از متفکران به نقادی کتاب‌ها و اندیشه‌ها بپردازند. چراکه نقد و بررسی جلوه‌های مثبت و منفی مطالب را آشکار کرده و سره را از ناسره جدا می‌سازد.

البته به‌طور مسلم ترجمه، انتشار و نقد کتاب در مورد نظریه‌ها و آرای فکری مدنظر است و گرنه می‌باید از انتشار آثاری که با تحریک احساسات و تخریب افکار مبلغ فساد و انحطاط است به‌عنوان کتاب‌های مضر جلوگیری گردد.

کتاب و کتابخوانی از نگاه آمار

برطبق آخرین آمار منتشره جهانی^۱ وضعیت نشر کتاب در پاره‌ای از کشورها به صورت زیر می‌باشد:

۱- تعداد عناوین کتاب و تعداد کتب منتشره

جدول ۱- تعداد عناوین کتاب و تعداد کتب منتشره در کشورهای منتخب دنیا

نام کشور	تعداد عناوین منتشره	تیراژ	میانگین تیراژ به ازای عنوان
آرژانتین	۹,۰۶۵	۴۸,۸۸۲,۰۰۰	۵,۳۹۸
کوبا	۹۳۲	۱,۵۳۰,۰۰۰	۱,۶۴۱
چین	۱۰۰,۹۵۱	۵,۹۴۵,۰۰۰	۵۹
ایران	۱۰,۷۵۳	۲۶,۲۷۵,۰۰۰	۲,۴۴۳
کره جنوبی	۳۴,۲۰۴	۱۶۰,۳۰۵,۰۰۰	۴,۶۸۷
امارات عربی متحده	۲۹۳	۵,۱۱۷,۰۰۰	۱۷,۴۶۴
مالزی	۴,۰۵۰	۱۷,۴۲۴,۰۰۰	۴,۳۰۲
رژیم اشغالگر قدس	۴,۶۰۸	۹,۳۶۸,۰۰۰	۲,۰۲۳
فرانسه	۴۵,۳۱۱	۱,۰۴۱,۰۰۰	۲۳
روسیه	۳۰,۳۹۰	۵۹۴,۳۲۳,۰۰۰	۱۹,۵۵۶
ایتالیا	۳۲,۶۷۳	۲۸۹,۱۰۰,۰۰۰	۸,۸۴۸
مجارستان	۱۰,۱۰۸	۷۵,۶۴۵,۰۰۰	۷,۴۸۳
مصر	۳,۱۰۸	۱۰۸,۰۴۲,۰۰۰	۱,۱۹۰
آفریقای جنوبی	۴,۵۷۴	۳۷,۵۶۱,۰۰۰	۸,۲۱۲
تونس	۵۳۹	۹۴,۰۰۰	۱۷۴

اطلاعات فوق که آخرین آمار منتشر شده کشورها می‌باشد با تغییراتی اندک نشان دهنده وضع فعلی نشر کتاب در این کشورهاست.

چنانکه مشاهده می‌شود ما در بین کشورهای توسعه یافته چه از نظر تیراژ کتاب و چه از نظر تعداد

1. Britanica world Data. 1998

عناوین دارای جایگاه پایین تری می‌باشیم. از طرفی دیگر در بین کشورهای جهان سوم دارای جایگاه قابل قبول و مناسبی می‌باشیم. نکته‌ای که در این زمینه وجود دارد تیراژ پایین کتاب در کشور ما می‌باشد. هر چند که در بعضی از کشورهای توسعه یافته نیز وضعیت چنین می‌باشد اما در آن کشورها تعداد عناوین فوق‌العاده زیاد آنها این مسئله را پوشش می‌دهد و نشانگر این است که بیشتر کتاب‌ها در این گونه کشورها به صورت تخصصی چاپ می‌شود. در کشور ما اگر رقم تیراژ کتب درسی و کمک‌درسی را که معمولاً بالاست از متوسط تیراژ کم کنیم معمولاً با تیراژی پایین تری برای سایر کتب روبه‌رو خواهیم شد. کما این‌که در مشخصات اکثر کتاب‌ها می‌خوانیم که تیراژ بین ۱۵۰۰ - ۳۰۰۰ نسخه دارند.

مشکلات کتاب‌خوانی در کشور

چنانکه ذکر شد بر سر راه کتاب و کتاب‌خوانی در کشور مشکلاتی وجود دارد که باعث عدم رشد آن می‌شود. نکاتی که در این زمینه می‌توانیم اشاره نماییم به شرح زیرند:

۱- مشکلات اقتصادی: مشکلات اقتصادی مردم باعث می‌شود که استقبال مردم از بازار کتاب چندان زیاد نباشد قیمت بالای کتاب و مشکلات موجود در این زمینه باعث می‌شود که رونق بازار کتاب به سردی بگراید. در این زمینه چندین سال است که با اختصاص سوبسید و همچنین انتشار بن کتاب و توزیع آن در بین اقشار مردم و به خصوص دانشگاهیان سعی شده که این مسئله تا حدودی حل شود ولی متأسفانه هنوز هم این مشکلات تا حدود زیادی موجود است. نکته‌ای که می‌تواند به عنوان یک راه حل مورد بررسی و انجام قرار گیرد تأسیس کتابخانه‌های جدید و تغییر کتابخانه‌های فعلی است.

در این راستا وزارت ارشاد و سازمان‌های مربوط باید سعی نمایند که مقدار زیادی از سیاست‌های حمایتی و تخفیفی در اختیار کتابخانه‌های عمومی قرار گیرد تا ضمن تقویت آنها باعث گردد کتاب در حد وفور و به آسانی در اختیار اقشار مختلف مردم قرار گیرد تا از این راه بتوان سطح فرهنگ کتاب و کتاب‌خوانی را ترقی داد.

از دیگر مسائلی که باعث می‌شود فرهنگ کتاب و کتاب‌خوانی در جامعه رشد ننماید وجود وفور سایر وسائل ارتباط جمعی ارزان و سهل‌الوصول است. روزنامه و نشریات ادواری و صدا و سیما باعث می‌شوند که قسمت زیادی از اوقات فراغت مردم و هزینه‌های افراد به این رسانه‌ها اختصاص یابد. هر چند که استفاده مردم از سایر رسانه‌ها مانند جراید در جای خود بسیار خوب و مطلوب است، اما این رسانه‌ها فقط سطح کم عمقی از اطلاعات را در اختیار مردم می‌گذرانند و بدین ترتیب ضمن این‌که به جریان اطلاع‌رسانی رونق می‌بخشند ولی اثری چندان در پیشرفت دانش و آگاهی‌های عمیق علمی و تخصصی در بر ندارند.

نکته دیگری که باید به آن اشاره نمود عدم تبلیغات کافی و لازم در این زمینه است. هر چند که خوشبختانه در سایه تشکیل و برگزاری این گونه نمایشگاه‌ها جو مطلوبی در سطح جامعه ایجاد می‌شود اما متأسفانه باید گفت که این گونه حرکت‌ها موردی است و تبعیعات ما در راستای ترویج فرهنگ کتاب و

کتابخوانی اصلاً کافی نیست و هر سال فقط در این ایام و همچنین در هفته کتاب تبلیغاتی انجام می‌گیرد که البته جای تشکر و تقدیر دارد اما در بقیه ایام آنچنانکه شاید و باید به این مسئله نمی‌پردازیم. مسئولان محترم اجرایی می‌توانند با برنامه‌ریزی دقیق و جدی سعی نمایند که همه رسانه‌های عمومی اعم از رادیو و تلویزیون و جرائد قسمتی از مطالب خویش را به تبلیغ کتاب و معرفی، تلخیص و نقادی کتاب اختصاص دهند تا از این رهگذر تبلیغات لازم و کافی و درخور شأن فرهنگ غنی و والای کشور اسلامی‌مان در این باب صورت پذیرد.

از دیگر نکاتی که می‌توان به آن اشاره نمود گسترش و رشد کتابخانه‌های تخصصی است. تأسیس و رشد این کتابخانه‌ها هر چند فی‌نفسه امر ارزشمندی است ولی باید در اولویت بعدی قرار گیرد. بدین معنا که اولویت اول باید گسترش و بسط و تجهیز کتابخانه‌های عمومی و قابل دسترس برای همه اقشار مردم باشد و در مراحل بعدی این کتابخانه تأسیس و توسعه یابند. متأسفانه این کتابخانه‌ها چون مراجعه‌کنندگان خاصی و محدودی دارند باعث می‌شوند که تعداد متناهی از کتب موجود در این کتابخانه‌ها آنچنانکه باید و شاید مورد استفاده قرار نگیرند و به یک معنا در اسارت قرار گیرند. شایسته است که با تدابیری سعی شود که کتاب‌های غیر تخصصی این‌گونه کتابخانه‌ها به کتابخانه‌های عمومی منتقل شود و از این طریق در اختیار همه اقشار مردم قرار بگیرد.

از دیگر نکاتی که شاید لازم باشد مورد امعان نظر متولیان فرهنگی کشور و متصدیان امر نشر کتاب قرار بگیرد موضوع اقبال عمومی مردم از کتاب‌های داستانی و ادبیات و شعر می‌باشد. اگر به کتاب‌های پر فروش چند سال گذشته دقت شود بیشترین آنها را داستان‌های عامه‌پسند و مردمی تشکیل داده‌اند. این نکته از دو جهت قابل بررسی است.

اول این‌که متولیان فرهنگ کشور باید بررسی کرده و مشخص نمایند که سلیق فرهنگی کشور به کدام سمت و سو میل پیدا نموده و کدام سلیق و چه جنبه‌هایی از فرهنگ بیشتر تبلیغ و ترویج می‌شوند و از این طریق سعی نمایند که اگر احیاناً این سلیق و ابعاد در اولویت‌های اول سیاست فرهنگی نظام جمهوری اسلامی نیستند این موضوع به نحو ظریفی اصلاح شود و اولویت اجازه نشر با کتب خاصی که موضوع‌های آن مورد تأکید اصول سیاست فرهنگی نظام است باشد. البته این مسئله باید به آرامی و به نحو خاصی و ظریفی صورت پذیرد که موجب تنش در فضای فعلی جامعه نباشد.

نکته دوم این‌که حال‌که روشن شده که مردم و علی‌الخصوص قشر جوان بیشتر تمایل به چه نوشته‌هایی دارند مسئولان فرهنگی سعی کنند که مسائل فکری لازم برای جامعه را از طریق این‌گونه داستان‌ها و رمان‌ها و ادبیات مورد علاقه عامه مردم در اختیار آنها بگذارند و از این طریق و به صورت غیر مستقیم مسائل و سیاست‌های فرهنگی مورد نیاز جامعه اسلامی را به درون جامعه تزریق نمایند. متأسفانه در این زمینه نیز تاکنون کمتر کار جدی صورت پذیرفته است و ما رمان غنی که حاوی نکات فرهنگی مطلوب و مورد نظر اسلام باشد کمتر سراغ داریم. مسئولان و متولیان امر باید سعی نمایند که با انواع و اقسام سیاست‌های تشویقی و حمایتی سعی نمایند که زمینه را برای چاپ و نشر این‌گونه داستان‌ها و رمان‌ها فراهم نمایند. از طرفی دیگر اندیشمندان و مسئولان فرهنگی کشور و نویسندگان و... مسلمان و دلسوز نیز باید سعی نمایند که مطالب تربیتی و فرهنگی خویش را در چارچوب این‌گونه قالب‌های ادبی در اختیار اقشار مختلف مردم قرار دهند.